

Праблемы аховы і інтэрпрэтацыі помнікаў гісторыі і культуры, грамадска-дзяржаўнае партнёрства

УДК 719
ББК 63.3(4Бел)лб
П68

П68 **Праблемы аховы і інтэрпрэтацыі помнікаў гісторыі і культуры, грамадска-дзяржаўнае партнёрства : матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі – Мінск : Зміцер Колас, 2016. – 144 с.**

ISBN 978-985-7164-20-2.

У зборніку змешчаны матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі «Праблемы аховы і інтэрпрэтацыі помнікаў гісторыі і культуры, грамадска-дзяржаўнае партнёрства», якая адбылася 30 красавіка 1 мая 2016 г. у агратурыстычным комплексе «Наносы-Наваселле» і была арганізавана грамадскім аб'яднаннем «Беларускае добраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры», а таксама некаторыя іншыя матэрыялы, напрацаваныя за апошні перыяд дзейнасці грамадскага аб'яднання. Прадстаўленыя матэрыялы закранаюць шырокі спектр праблем, звязаных з аховай і інтэрпрэтацыяй гісторыка-культурнай спадчыны, правядзення комплексных навуковых вышуканняў і рэстаўрацыйна-аднаўленчых прац на помніках гісторыі і культуры.

Адрасуецца гісторыкам, краязнаўцам, музейным работнікам, спецыялістам і грамадскім актывістам у сферы аховы гісторыка-культурнай спадчыны, а таксама ўсім, хто цікавіцца помнікамі гісторыі і культуры.

**ББК 63.3(4Бел)лб
УДК 719**

ISBN 978-985-7164-20-2

© «Беларускае добраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры», 2016.
© Афармленне. Выдавец Зміцер Колас, 2016.

УДК 719
ББК 63.3(4Бел)лб
П68

П68 **Праблемы аховы і інтэрпрэтацыі помнікаў гісторыі і культуры, грамадска-дзяржаўнае партнёрства : матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі – Мінск : Зміцер Колас, 2016. – 144 с.**

ISBN 978-985-7164-20-2.

У зборніку змешчаны матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі «Праблемы аховы і інтэрпрэтацыі помнікаў гісторыі і культуры, грамадска-дзяржаўнае партнёрства», якая адбылася 30 красавіка 1 мая 2016 г. у агратурыстычным комплексе «Наносы-Наваселле» і была арганізавана грамадскім аб'яднаннем «Беларускае добраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры», а таксама некаторыя іншыя матэрыялы, напрацаваныя за апошні перыяд дзейнасці грамадскага аб'яднання. Прадстаўленыя матэрыялы закранаюць шырокі спектр праблем, звязаных з аховай і інтэрпрэтацыяй гісторыка-культурнай спадчыны, правядзення комплексных навуковых вышуканняў і рэстаўрацыйна-аднаўленчых прац на помніках гісторыі і культуры.

Адрасуецца гісторыкам, краязнаўцам, музейным работнікам, спецыялістам і грамадскім актывістам у сферы аховы гісторыка-культурнай спадчыны, а таксама ўсім, хто цікавіцца помнікамі гісторыі і культуры.

**ББК 63.3(4Бел)лб
УДК 719**

ISBN 978-985-7164-20-2

© «Беларускае добраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры», 2016.
© Афармленне. Выдавец Зміцер Колас, 2016.

ЗМЕСТ

И. Мартыненко

Участие институтов гражданского общества
(общественных объединений) в сохранении
историко-культурного наследия беларуси 5

Ю. Борисюк

Характеристика изменений в законе
Республики Беларусь от 09.01.2006 № 98-З
«Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны Рэспублікі Беларусь» 15

М. Воўкаў

Das ist fantastisch, ці Замак У. Бачкова ў Горадні 25

У. Папруга

Заканадаўчыя і метадалагічныя асновы
абыходжання з гістарычнай спадчынай 31

П. Сапоцька

Вяртанне Бога ў Аборак: адноўлены рэшткі касцёла
Узнясення Панны Марыі і Святога Роха XV стагоддзя
ў Маладзечанскім раёне 41

П. Жумар

Умяшчальны краявід архітэктурнага помніка:
праблемы гісторыка-геаграфічнай рэканструкцыі і картаграфавання 45

Т. Пятрова

Асаблівасці сучасных падыходаў праваслаўных
рэлігійных абшчын да рэстаўрацыі помнікаў
культурай архітэктурны рэспубліканскага і міжнароднага
значэння на тэрыторыі Брэсцкай вобласці. Статыстычны аналіз 47

А. Каркотко

Офицеры V армейскаго корпуса, получившие
Георгиевские награды за бои между
озерами Нарочь и Вишневское в 1915–1916 гг. 53

І. Сацукевіч

Кварталы 1945–1950 гадоў пабудовы
ў Старажоўскім прадмесці Мінска 73

<i>С. Жижиян</i> Культовыя камні беларусі. Вопросы сохранения и вовлечения в туристическую инфраструктуру регионов	88
<i>С. Жумар</i> К вопросу о состоянии памятников Великой Отечественной войны	94
<i>С. Бяспанскі</i> Пошукавы рух Беларусі	98
<i>А. Дзярновіч</i> Медніцкі замак як выклік беларускім рэстаўратарам	104
<i>Зм. Яцкевіч</i> Архіўныя дакументы ў інтэрпрэтацыі і атрыбуцыі помнікаў. Каталіцкі касцёл у Раўбічах	113
<i>А. Астаповіч</i> Абгрунтаванне дэжору франтонаў Пакроўскай царквы ў г. Магілёве	121
<i>А. Астаповіч</i> Абгрунтаванне вырашэнняў паўночнага і ўсходняга фасадаў і элементаў інтэр'ера на падставе матэрыялаў натуральных вышуканняў будынку былой малой сінагогі па вул. Вялікай Грамадзянскай, 13 у г. Магілёве	128

Медніцкі замак як выклік беларускім рэстаўратарам

*Алег Дзярновіч
Інстытут гісторыі
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі*

Замак-кастэль

Усё ж агульную гісторыка-культурную прастору не проста разарваць нават палітычнымі межамі. Медніцкі замак размешчаны зусім недалёка ад Крэўскага – на адлегласці 45 км і ў двух кіламетрах ад сучаснай літоўска-беларускай мяжы. Гэтыя замкі належаць да аднаго тыпу і шмат у чым сімвалічна павязаны паміж сабой. Таму не выпадкова, што ўсходняя вежа Медніцкага замка, у накірунку да Крэва, мела назву Крэўскай. Паводле мясцовага падання, запісанага яшчэ Уладзіславам Сыракомляй, гэтыя замкі ўзводзіліся адначасова, будавалі іх браты-волаты, а падчас мулярных працаў яны пазычалі адзін аднаму прылады ды перакідваліся таксама будаўнічымі матэрыяламі.

Медніцкі замак – найвялікшы з замкаў-кастэляў ВКЛ, адзін з першых мураваных замкаў Вялікага Княства. Найбольш прынятай датыроўкай пабудовы замка з’яўляецца першая палова XIV ст. Плошча дзядзінца замка складае 1,85 га, а разам з абарончымі ровам (глыбінёй 6–7 м) і валамі плошча фартыфікацыйнага комплексу дасягала 6,5 га. Сцены мелі вышыню 14–15 м, таўшчыня ў ніжняй частцы складала 1,9 м. На вышыні 11 м знаходзілася баявая галерэя, якая налічвала 280 байніц.

Як і ў Крэве, у паўночна-ўсходнім куце Медніцкага замка мелася галоўная вежа-данжон. Яе вышыня дасягала 30 м і яна выступала за лінію муроў замка. Данжон меў пяць ярусаў, з якіх тры верхнія былі жылыя. Іншыя тры вежы пабудаваны па цэнтры заходняга, усходняга і паўднёвага муроў ды абаранялі ўваходы ў замак, абарончыя якасці якога зніжала такая вялікая колькасць брамаў. Такая вялікая колькасць ўваходаў, напэўна, звязана з функцыяй Медніцкага замка як «фольксбурга» замка, куды падчас варажых нападаў збягалася навакольнае насельніцтва.

Уладанні Альгерда

Меднікі (літ. Medininkai), гэтаксама як і Крэва, належалі да ўладанняў Альгерда; тут часта любіла бываць ягоная жонка цвярская князёўна Юльяна. Блізкасць да сталіцы – Вільні – прадвызначыла як зручнасць размяшчэння Меднікаў, так і стварыла для замка дадатковыя праблемы. Прынамсі, у адрозненне ад Крэва нам вядомы рэйды нямецкіх рыцараў на Меднікі. У 1385 г. вялікі магістр Конрад фон Ротэнштайн дэманстрыўна наладзіў пад мурамі замка рыцарскі турнір, але пра ўзяцце замка не паведамляецца. У 1402 г. нямецкіх саюзнікаў навёў на Меднікі Свідрыгайла. У той год, праўдападобна, былі спалены драўляныя ўмацаванні замка ды вакольны горад Меднікаў. Гэты ж князь адзначыўся і ў Крэўскім замку, які ён спаліў падчас штурму ў 1433 г.

Як і Крэўскі, Медніцкі замак панёс значныя страты ў часе Першай сусветнай вайны – значная частка заходняга муру была разабрана нямецкімі вайскоўцамі ў мэтах атрымання бутавлага каменю для будаўніцтва дарогі на Мінск.

Гісторыя аднаўлення

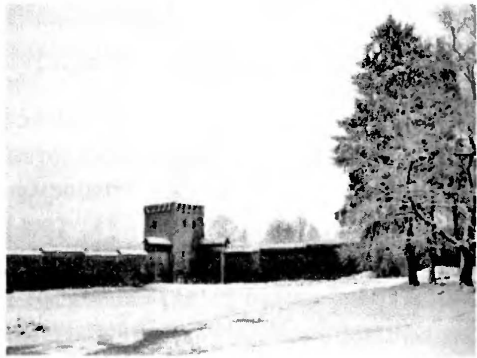
Археалагічныя і архітэктурныя даследаванні Медніцкага замка праводзіліся віленскімі спецыялістамі ў 1955–1956 і 1960–1962 гадах. А ў канцы 1960-х гадоў была праведзена кансервацыя руінаў замка, дзякуючы якой яго рэшткі захаваліся да 1990-х гадоў. Бо ў 1993 г. ра спачалася рэканструкцыя вежы-данжона паводле праекта архітэктара Ёнаса Глямжы. Гэтыя працы падтрымліваў Міжнародны фонд аднаўлення Медніцкага замка, створаны Амерыкана-літоўскай асацыяцыяй інжынераў і архітэктараў.

Бадай што найбольш моцным імпульсам у справе рэстаўрацыі Медніцкага замка стаў грант Еўрасаюза ў памеры 3 мільёнаў еўра. Дзякуючы гэтым сродкам была завершана рэканструкцыя галоўнай вежы і наладжана там экспазіцыя. Як жа выгядае Медніцкі замак пасля рэстаўрацыі і якія метадалагічныя напрацоўкі там былі выкарыстаны? Нас гэтае пытанне асабліва хвалюе, бо зараз у стадыі канцэптэуальнай распрацоўкі знаходзіцца праект кансервацыі і рэканструкцыі Крэўскага замка. Увогуле, з раскопак у Крэве я і ездзіў у канцы кастрычніка 2012 года адмыслова ў Меднікі.

Што зроблена?

Адноўлены, аднак, не ўсе вежы і сцены замка. Рэканструявана толькі вежа-данжон і маленькія кавалкі сцен паабапал яго. Іншыя сцены замка закансерваваныя і пакрыты дахоўкай на ўзроўні кансервацыі, але не рэканструкцыі.

Медніцкі замак захаваўся не на шмат лепш за Крэўскі, у тым ліку і сама вежа. Але ўсё ж адзін з кутоў

Медніцкі замак. Выгляд на вежу-данжон з дзядзінца замка. Здымак 2012 г., кастрычнік.

Медніцкі замак. Адноўленая вежа-данжон. Выразна відаць мяжу паміж каменнымі аўтэнтычнымі канструкцыямі (справа) і рэканструяванай цаглянай муроўкай (злева). З баявых галерэяў рэканструяваных фрагментаў сцен спускаюцца пажарныя лесвіцы. Здымак 2012 г., кастрычнік.

медніцкай вежы дасягаў у ХХ ст. яе пятага яруса. У той час як у Крэўскім замку муры Княскай вежы пасля абстрэлаў падчас Першай сусветнай вайны толькі трохі дасягаюць трэцяга яруса. Трэба адзначыць, што пры рэканструкцыі знешняга аб'ёму данжону літоўскія рэстаўратары дзейнічалі прафесійна і вельмі тактоўна да аўтэнтэцыі – мяжа паміж старажытнымі канструкцыямі і адноўленай муроўкай візуальна ўспрымаецца выразна.

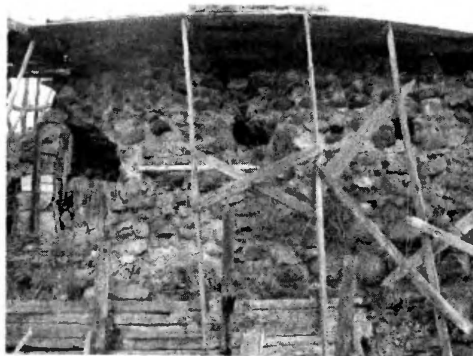
Гэтак дакладна зроблена і ўнутры вежы. Сцены нашых раннях гатычных будынкаў не тынкавалі, пакідаючы навідавоку до-

бра апрацаваную муроўку з каменю ці цэгля. Тынкоўка ж наносілася на скляпенні, што стварала своеасаблівы эстэтычны кантраст. У медніцкім данжоне на самым высокім пятым ярусе можна вельмі добра пабачыць розніцу паміж старажытнай і сучаснай муроўкамі.

Падчас працы ў Крэве мяне ўвесь час займала пытанне, як можна было перамяшчацца ўнутры вежы. Рэч у тым, што тунэль для лесвіцы быў зроблены ўнутры самой сцяны вежы – скляпенні для лесвіц не прабівалі. Такі тунэль серпанцінам апяасваў усю вежу. У Крэўскім замку захаваліся фрагменты такога тунэлю. Як гэта працуе ў нашых данжонах, я нарэшце пабачыў

Медніцкі замак. Пяты ярус данжона. Старажытная і сучасная муроўкі. Здымак 2012 г., кастрычнік.

Крэўскі замак. Сцяна данжона. Злева відаць арку тунэля, які серпанцінам апяасваў усю вежу. Здымак 2012 г.

у Медніках – сапраўды, у такім праходзе аднаму чалавеку можна перамяшчацца. Цяпер зразумела, чаму вязніца для Кейстута, калі верыць хронікам, магла быць зроблена ў цокальным паверсе Княскай вежы Крэўскага замка. У гэтую вежу можна было трапіць толькі з баявой галерэі на ўзроўні трэцяга яруса вежы, унізе ўваходу ў яе не было. І на другі, і на першы

(цокальны) ярус можна было прайсці толькі па такім тунэлі. На кожным з ярусаў меўся арачны ўваход у гэты тунэль. Уваход у тунэль з цокальнага яруса (яруса вязніцы і арсенала) Княскай вежы Крэўскага замка ўвосень 2012 года мы ўскрылі.

Ці ўдасца схавацца ад сучаснасці?

У рэканструкцыі Медніцкага замка ёсць сапраўды ўдалыя рашэнні. Але чым больш ходзіш па медніцкім данжоне, тым больш застаецца пытанняў, на якія пакуль няма адказаў. І прыступкі ў тунэлі, і перакрыцці паміж ярусамі, выкананыя з бетону. Праўда, гэта не хаваецца.

І ў Крэве, і ў Медніках не ўсе ярусы данжонаў мелі скляпенні. У Крэве, праўдападобна, скляпенні былі вымураваны на трох ніжніх ярусах, а два верхнія ярусы мелі перакрыцці з драўляных

Медніцкі замак.

Лесвіца ўнутры сцяны вежы-данжона.

Знізу зроблена кропкавая падсветка.

Здымак 2012 г., кастрычнік.

бэлек. У Медніках скляпенне было адноўлена рэстаўратарамі толькі на верхнім ярусе (у ніжнім ярусе скляпенні часткова захаваліся). Відавочна, у першую чаргу з-за меркаванняў пажарнай бяспекі, а таксама з тэхналагічных прычын пляскатыя перакрыцці на іншых ярусах зроблены з бетону. Між іншым, таксама з меркаванняў пажарнай бяспекі з баявых галерэяў адноўленых фрагментаў сцен паабал данжону спускаюцца металёвыя пажарныя лесвіцы.

Але сапраўдны шок у наведнікаў гатыч-

нага данжону выклікае шкляны ліфт, які працінае вежу ад ніжняга да верхняга ярусаў. Што ж, свая логіка ў гэтым ёсць. Калі грошы выдаткоўваў Брусэль, то мусяць выконвацца і прынцыпы паліткарэктнасці – адноўлены замак павінен быць даступным таксама інвалідам. З іншага боку, інваліды сапраўды маюць законнае права на дасягальнасць сваёй гісторыка-культурнай спадчыны. Як гэта вырашаць тэхналагічна? Пакуль пакідаю гэтую тэму для развагаў і дыскусій.

Падобна, што пры рэстаўрацыі ад сучаснасці не ўдасца схавацца ніяк. Тут праблема, хутчэй, метадалагічная і этычная – што можа дазволіць сабе архітэктар-рэстаўратар, каб выканаць актуальныя інжынерна-канструктарскія патрабаванні, але нанесці найменшую шкоду помніку?

Спрэчныя фрэскі

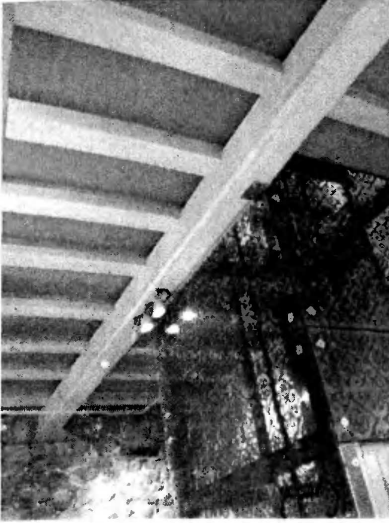
І яшчэ адзін вельмі цікавы сюжэт. У прэсе ўжо пісалі пра выяўленне

*Крэўскі замак. Княская вежа.
Ускрыты арачны праём уваходу на
лесвіцу-тунэль.
Здымак 2012 г., кастрычнік.*

*Медніцкі замак. Вежа-данжон.
Рэканструяваны ўваход на лесвіцу-
тунэль. Прыступкі выкананы з бетону.
Здымак 2012 г., кастрычнік.*

*Медніцкі замак.
Вежа-данжон. Шкляны
ліфт працінае вежу знізу да
самага верху. Здымак 2012 г.,
кастрычнік.*

*Медніцкі замак.
Вежа-данжон. Рэканструяванае
з бетону перакрыцце паміж
ярусамі. Здымак 2012 г.,
кастрычнік.*

ў Княскай вежы Крэўскага замка вялікай колькасці фрагментаў фрэсак ці, дакладней, сценапісу. Было вядома, што фрагменты фрэсак знаходзілі таксама ў Медніках.

Ужо пазней я, нарэшце, змог пазнаёміцца з выявамі аўтэнтчных медніцкіх фрэсак. І па каларыстыцы, і па тэхналогіі яны ідэнтычныя раннім крэўскім! Гэта вельмі архаічны сюжэт – нанесеная вохрай (чырвоным колерам) на светлы фон так званая «пляцёнка» (арнамент з перакрываваннем ліній і палос). Усё выглядае досыць лагічна – у Альгердавых, а потым Ягайлавых рэзідэнцыях у Крэве і Медніках працавала адна і тая ж арцель майстроў, якія выканалі ўпрыгожанне скляпенняў і аконных праёмаў вежаў у падобнай стылістыцы.

Але пры аднаўленні скляпенняў і фрэсак на верхнім ярусе медніцкага данжону літоўскія рэстаўратары пайшлі па больш дэкаратыўнаму шляху. Відавочна, паводле аналогій, яны стварылі хутчэй рэнесансныя фрэскі з раслінным арнамантам, таксама гатычныя фрэскі з выявай фантастычных жывёл еўрапейскага

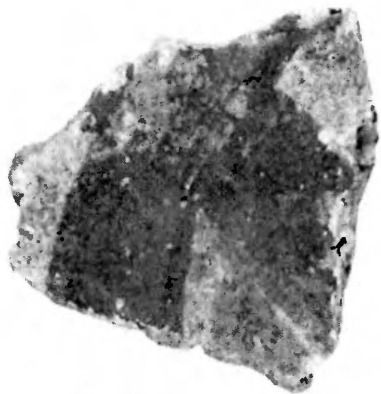
Сярэднявечча. Каларыстыка таксама была пры гэтым радыкальна змененая.

Наперадзе – Крэва

Знаёмства з вынікамі сённяшняга этапу рэканструкцыі Медніцкага замка для нас важнае яшчэ і таму, што наперадзе аднаўленне досыць падобнага замка – Крэўскага. Паводле папярэдняй канцэпцыі плануецца закансерваваць замкавыя сцены і рэканструяваць Княскую вежу.

Фрагменты фрэсак
з Крэўскага замка.

Фрагменты фрэсак
з Медніцкага замка.

Ці ўдасца нашым архітэктарам утрымацца на тонкай грані мадэрнізму і аўтэнтыкі?

Захаванне ды рэпрэзентацыя аўтэнтычных канструкцый ёсць несумненнай заслугай рэстаўратараў Медніцкага замка. Сімпатыю выклікае выкарыстанне сучасных матэрыялаў, зробленых у адпаведнасці з гістарычнымі – цэглы і дахоўкі. Бетон усё ж кідаецца ў вочы. А агульная канцэпцыя прадстаўлення матэрыялу зарэнтавана на дэкаратыўнасць, а не аўтэнтыку.

Медніцкі замак. Выкананыя падчас рэканструкцыі фрэскі.

Для сябе я вызначаю, што фактычна літоўскія рэстаўратары выканалі не навуковую рэканструкцыю вежы, а правялі музеефікацыю руінаў – яны пасадзілі прыгожы футляр на захаваныя старажытныя муры. Гэтым самым аўтэнтчныя муры былі захаваныя і прапанаваныя для агляду наведнікам.

Наколькі мне вядома, беларускія рэстаўратары плануюць пры аднаўленні Княскай вежы Крэўскага замка максімальна захаваць архітэктурна-вобразныя рашэнні даўніх доўлідаў. У гэтым сэнсе некаторыя прыёмы рэстаўратараў Меднікаў будуць для іх прыкладам досведу выканання зусім іншай, у пэўным сэнсе супрацьлеглай канцэпцыі рэстаўрацыі. Будзем спадзявацца, што мэты нашых архітэктараў удалася рэалізаваць пры практычным выкананні праекту рэстаўрацыі Крэўскага замка.